

Ivan Nastović
LETNJI SAN ISIDORE SEKULIĆ
i drugi eseji

Biblioteka PSIHOTERAPIJSKE STUDIJE

Urednik

Zoran Kolundžija

Fotografija na prednjoj strani korica

Isidora Sekulić za radnim stolom

Ivan Nastović

**LETNJI SAN
ISIDORE SEKULIĆ**

Dubinsko-psihološki eseji

PROMETEJ
Novi Sad

*Umetnost je u svojoj suštini psihološka delatnost,
a ukoliko ona to jeste, onda ona može i treba da
bude podvrgnuta psihološkom razmatranju.*

K. G. Jung

Ima dakle neko prokletstvo da ništa voljeno ne može ostati. Proleti kakva tica, svetla kao rasprsnuta zvezda, pa je nikad više nema. Prne kakav leptir; šaren kao da je kroz dugu proleteo, pa ka nikad više nema.

Eto, tamo negde na jugu, nasred sočne livade pune šarenog cveća i šarenih buba, ima jedan usamljen i gromom opaljen jablan od koga leptiri beže i ptice se plaše, a ja, u samoći i u daljini, plačem za njim kao za dobrim drugom iz najlepših dana.

U toj truloj kolibici sam naučila da volim ono što ne vidim, ono što nemam, i ono što mora da prođe.

Isidora Sekulić –

kojoj posvećujem ovu knjigu u znak zahvalnosti i odanosti.

SADRŽAJ

- Predgovor 11
- I Letnji san Isidore Sekulić 23
- II Samoća, saputnik Isidore Sekulić, u svetlu dubinske psihologije 51
- III Molitve u Topčiderskoj crkvi Isidore Sekulić u svetlu dubinske psihologije 65
- IV Snovi Laze Kostića i njihov značaj 113
- V Jelena, žena koje nema Ive Andrića u svetlu dubinske psihologije 135
- VI Pet snova Ive Andrića i njihovo tumačenje 151
- VII Sedam nesanica Ive Andrića i njihovo tumačenje 203
- VIII Četiri sna o Ivi Andriću 221
- IX Seobe Miloša Crnjanskog u svetlu snova Vuka Isakovića 243
- X San o crnom psu Desanke Maksimović u svetlu dubinske psihologije 293
- XI Pet snova Margerit Jursenar i njihovo tumačenje 309
- XII Ličnost Sirana de Beržeraka iz drame Edmona Rostana u svetlu dubinske psihologije 369

XIII	San o klovnu	399
XIV	Tamne i tajne strane Frojda i frojdizma	411
XV	Sećanja Frojdove služavke Paule Fihtl	431
XVI	Bela golubica Nikole Tesle u svetlu dubinske psihologije	457
XVII	Nikola Tesle na psihijatrijskom kauču Vladete Jerotića	471
XVIII	Sondijevo učenje o familijarnom nesvesnom	497
XIX	Kriminalac iz nesvesnog osećanja krivice	531
XX	Samoubistvo Anice Savić-Rebac u svetlu dubinske psihologije	545
	<i>O autoru</i>	567

PREDGOVOR

Misliti znači naučiti se novom viđenju.

Alber Kami

Ova knjiga dubinsko-psiholoških eseja, pod kojima se podrazumeva tumačenje u svetlu dubinske psihologije¹, tačnije u svetlu analitičke psihologije Karla Gustava Junga, koja je dovela do sasvim *novog* viđenja književnih dela i njihovih stvaraoca, nastala je kao rezultat mog više-decenijskog interesovanja za odnos dubinske psihologije i književnosti, interesovanja koje je, između ostalog, bilo podstaknuto i mojim snovima o Ivi Andriću, koji će biti izloženi i u ovoj knjizi.

¹ Pojam dubinske psihologije potiče od slavnog švajcarskog psihijatra Eugena Blojlera (1885–1939), koji ga upotrebljava kao sinonim za psihoanalizu. Frojd prečutno prihvata ovaj termin, ali nigde ne navodi da ga je uveo Blojler, već samo ističe da se pod dubinskom psihologijom ne podrazumeva ništa drugo do psihoanaliza. Shodno tome, Frojd psihoanalizu proklamuje „kao učenje o dubokim, svesti ne direktno pristupačnim nesvesnim procesima i sadržajima“, pod kojima se podrazumeva sve ono što znamo da je psihički realno, a čega, ipak, nismo svesni. Upravo se tim, nesvesnim procesima i sadržajima bavi dubinska psihologija, koju zato možemo označiti kao *psihologiju nesvesnog*.

Međutim, Jungovim otkrićem kolektivnog nesvesnog (1917. godine), čiji su sadržaji arhetipovi, i Sondijevim otkrićem familijarnog nesvesnog (1937. godine), čiji su sadržaji latentni recisivni geni, proširen je pojam dubinske psihologije, pa njen predmet istraživanja nisu više samo sadržaji individualnog, već i sadržaji kolektivnog i familijarnog nesvesnog. Ovo je shvatljivo i prihvatljivo kada znamo da se dubinska psihologija bavi istraživanjem nesvesnog dela psihe, koji sa svesnim delom ličnosti gradi dinamičku celinu.

Prva monografija u kojoj sam primenio dubinsku psihologiju bila je *Arhetipski svet Desanke Maksimović* (2003), a potom su usledile: *Anima Laze Kostića* (2004), *Zapisi o nesanici Ive Andrića u svetlu dubinske psihologije* (2005), *Seobe Miloša Crnjanskog u svetlu snova Vuka Isakovića* (2007), *Snovi Margerit Jursenar u svetlu psihologije K. G. Junga* (2009), kao i monografija *Arhetipski svet Nikole Tesle* (2010), u kojoj sam pokazao što je to bilo arhetipsko u Teslinoj ličnosti i stvaralaštvu.

Neka od poglavlja iz navedenih monografija priključena su i ovoj knjizi, jer su ona, tako izolovana, čak pristupačnija čitaocima koji su malo ili nikako upoznati sa dubinskom psihologijom², a takvih je mnogo veći broj

² Na ovo me je, između ostalog, podstaklo i izlaganje Mila Lompara na promociji moje monografije *Seobe Miloša Crnjanskog u svetlu snova Vuka Isakovića* na Kolarčevom narodnom univerzitetu, izlaganje koje je ostavilo mučan utisak, posebno na poznavaoce dubinske psihologije, jer, za razliku od Miroslava Egerića koji je takode učestvovao na ovoj promociji, Lompar kao da uopšte nije pročitao knjigu o kojoj je govorio, ili, što je verovatnije, *nije je razumeo*, budući da ne poznaje jezik dubinske psihologije, a posebno ne poznaje jezik psihologije snova, kojim je ta knjiga, uz jedno *ново* viđenje napisana. Budući da je takvo viđenje očigledno strano i nepoznato Milu Lomparu, bilo je korektnije i profesionalno poštenije da se nije ni prihvatio da govori o knjizi čiji jezik ne razume.

Stoga je Lompar u svojoj diskusiji, ne uviđajući da je reč o *prvoj* monografiji koja govori o *dubinskoj psihologiji* „*Seoba*“ i *njihovog autora*, odnosno o onome što je transpersonalno, *arhetipsko* u njima, a insistirajući na formi i time ne uviđajući suštinu, *glavni* akcenat stavio na to da *prva* i *druga* knjiga *Seoba* predstavljaju *dva* romana, kao i da Crnjanski na *jednom* mestu u *Seobama* „ipak spominje majku jednog od svojih junaka“, a što ja u svojoj monografiji nisam naveo. Time Lompar ostaje u svom sterilnom književno-kritičkom okviru, ne shvatajući da je to *potpuno irelevantno* za *dubinsko-psihološko* razumevanje *Seoba* i njihovog autora, Miloša Crnjanskog.

Jer, dubinsko-psihološki pristup nam omogućava da razgraničimo *veliko* umetničko delo, koje je „stvarno, bezlično i duboko potresno“ (Jung), a čije su dubine bezmerne, budući da potiče iz *kolektivnog nesvesnog*, što je slučaj i sa *Seobama*, od umetničkog dela koje svoje izvorište ima samo u *ličnom*

nego što se i pretpostavlja. Jer, o dubinskoj psihologiji se, ne samo u našoj sredini već i u celom regionu, relativno malo zna, a posebno se ona malo praktično primenjuje.

Zahvaljujući iskustvu koje sam stekao tokom rada na pomenutim monografijama, sada sam dubinsko-psihološkoj analizi podvrgao i saputnike Isidore Sekulić, odnosno priče *Bure* i *Samoća*, koje se nalaze u knjizi *Saputnici*, kao i Isidorine *Molitve u Topčiderskoj crkvi*, potom Andrićevu pripovetku *Jelena, žene koje nema* i pet snova Ive Andrića, kao i četiri moja sna o njemu, ličnost Sirana de Beržeraka, samoubistvo Anice Savić-Rebac. Osim toga, u knjigu je uključena i analiza jednog slučaja iz moje kliničke prakse (reč je o kriminalcu iz nesvesnog osećanja krivice), prikaz Sondijevog učenja o familijarnom nesvesnom, kao i moji prikazi knjiga Pola Rouzena o Viktoru Tausku i Detlefa Bertelzena o Frojdovoj služavci Pauli Fihtl.

Sve ovo, uz dve knjige o snovima i četiri uskostručne knjige u kojima sam podrobno obradio dinamičku psihi-

iskustvu stvaraoa, sadržanom u individualnom nesvesnom, iz kog potiču umetničke tvorevine male vrednosti.

Ova paralela jasno upućuje zašto većina čitalaca, kojima se to čak ne može ni zameriti, ne razume moje monografije, kada ih ne razumeju čak ni oni koji bi shodno svom *zvanju*, posebno kada se već odluče na kritički pristup, trebalo da se potrude da makar u osnovnim crtama nauče jezik dubinske psihologije. Istina, to je učinio Nikola Milošević, koji za moju monografiju *Arhetipski svet Desanke Maksimović* kaže da je njom „po svojoj dubini i autentičnosti, prevaziđeno sve ono što je kod nas do danas napisano o *psihološkoj analizi* književnih dela i njihovih stvaralaca“, kao i Miroslav Egerić, koji u predgovoru mojoj knjizi o *Seobama* piše da „srpska književnost duguje piscu ove knjige veliku zahvalnost i vrstu poštovanja van konvencija“, misleći pre svega na dubinsko-psihološki pristup koji je u njoj primenjen. Jer, i Milošević i Egerić su shvatili i *prihvatili* da dubinska psihologija značajno doprinosi boljem i *dubljem* razumevanju književnosti, što će uostalom potvrditi i dubinsko-psihološki eseji u ovoj monografiji, koji donose *ново viđenje* književnih dela i njihovih autora.

jatriju i psihologiju, predstavlja moj doprinos *primenjenoj* dubinskoj psihologiji. Jer, kao što kaže Vuk Karadžić, „sasvim je različito znati o nekom poslu lijepo govoriti, i znati ga dobro i pametno raditi“. Ono o čemu znamo lepo da govorimo treba da znamo i da *primenimo*, budući da je tek to istinsko znanje.

Za razliku od psihoanalize, koja se bavi istraživanjem individualnog nesvesnog, odnosno isključivo onog što je *lično*, analitička psihologija K. G. Junga nam omogućava da sagledamo šta se nalazi s one strane personalnog, a što je *arhetipsko* u određenoj ličnosti i njenom stvaralaštvu. Jer, velika umetnička dela i značajna naučna otkrića svoje izvorište imaju u kolektivnom nesvesnom, koje, za razliku od individualnog nesvesnog kojim se bavi psihoanaliza, odlazi i dalje i dublje u istraživanju ličnosti i stvaralaštva „velikih pojedinaca“.

Stoga se pristup takvim pojedincima, zasnovan na *ličnom* nivou, pokazao ne samo kao površan već i kao pogrešan, kao što je to, recimo, slučaj sa Frojdivim psihoanalitičkim tumačenjem ličnosti Leonarda da Vinčija, kojim je Frojd pokušao da Leonardovu psihologiju izvede iz *ličnih* događaja njegovog detinjstva, to jest iz umetnikovog „porodičnog romana“. Zato je *arhetipski pristup* ličnostima „velikih pojedinaca“ i njihovim delima i neophodan i ispravan, jer su u kolektivnom nesvesnom sadržana znanja i saznanja koja po dubini i suštini idu *izvan ličnog* iskustva sadržanog u individualnom nesvesnom.

Međutim, neophodno je istaći da je tek Jungovim otkrićem kolektivnog nesvesnog, kao bazično nove orijentacije u dubinskoj psihologiji, postalo moguće *istinsko* razumevanje ličnosti stvaralaca i stvaralačkog procesa, jer je predmet proučavanja postalo upravo ono što je u tom procesu

transpersonalno, odnosno arhetipsko. Stoga i Jungova najznačajnija učenica, Mari Luiz fon Franc, kaže da Jungove ideje, a u prvom redu ideja kolektivnog nesvesnog, ne čine „doktrinu“, već predstavljaju početak *novog* shvatanja sveta; one mogu poslužiti otkrivanju i tumačenju novih činjenica ne samo pri analizi umetničkih dela već i u mnogim naučnim područjima, kao i u svakodnevnom životu.

Budući da se Jungov koncept arhetipova nalazi u *središtu* ove monografije³, detaljnije ću ga izložiti, čime ću pomoći čitaocima da lakše prate i shvate dubinsko-psihološke eseje u ovoj knjizi, koja počiva na psihologiji *nadličnog*, odnosno onom što je arhetipsko i što svoje izvoriste ima u kolektivnom nesvesnom.

Arhetipovi su sadržaji kolektivnog nesvesnog i predstavljaju tipične, svim ljudima zajedničke, *transpersonalne* psihičke strukture. Reč je o „duševnim organima koji se nalaze kod svakog pojedinca i pripadaju najvećim vrednostima ljudske psihe“ (Jung). Oni predstavljaju praiskonske slike, psihološke ostatke bezbroj doživljaja istoga tipa, pa ih treba shvatiti kao pra-forme ljudskog iskustva.

Arhetipovi nisu produkti potiskivanja, kao što je to slučaj sa sadržajima individualnog nesvesnog, već su oni *genuini* sadržaji, koji se nalaze u nesvesnom, a prisutni su *pre* svakog individualnog *iskustva*. Stoga se s pravom može reći da sve tipične forme ljudskog ponašanja počivaju na arhetipskoj osnovi, nezavisno od toga da li se manifestuju kao biološka, psiho-biološka ili pak duhovna ispoljavanja, pa shodno tome predstavljaju bazu svih ljudskih znanja i saznanja.

Jung ističe da arhetipovi nisu pamćenje stalno ponavljanih tipičnih iskustava, već se oni ponašaju *empirijski*,

³ Zato će Jung često biti citiran.

kao snaga i tendencija za ponavljanje istih iskustava. Kada se arhetipovi pojave u snu, mašti, životu, umetničkom delu ili naučnom otkriću, oni uvek nose poseban „uticaj“ ili moć – deluju *numinozno*, odnosno fascinirajuće i podstiču na *delanje*.

Arhetipovi se manifestuju u formi mitova, bajki, legendi, snova, vizija, halucinacija i sumanutih ideja, kao i velikih umetničkih dela i naučnih otkrića. Svi navedeni psihički produkti predstavljaju projekciju arhetipskih sadržaja, koji sačinjavaju opšte, za celo čovečanstvo tipične forme opažanja i shvatanja.

Jung s pravom kaže da nam razum, odnosno svesni deo ličnosti, ostavlja suviše usku među i zahteva od nas da prihvatimo samo ono što je poznato – pa i to sa ograničenjem – i da živimo u poznatim okvirima, kao da smo sasvim sigurni dokle se život uistinu prostire. Međutim, čovek u suštini neprekidno živi daleko izvan granica svoje svesti, a bez našeg znanja u nama se odvija život nesvesnog. Stoga, što više preovlađuje *kritički razum* – život je siromašniji, a što smo više u stanju da nesvesno i mitsko prevedemo u svest – utoliko više obogaćujemo svoj život. Potvrda za ovo Jungovo zapažanje naći ćemo i u ovoj knjizi, a posebno u esejima o stvaralaštvu Isidore Sekulić i Ive Andrića, kao i u eseju o Siranu de Beržeraku.

Jung ističe da čak i kada ne bismo imali nikakvih dokaza o postojanju arhetipova (a imamo ih),⁴ i kada bi svi mudri ljudi sveta uspeli da nas ubede da arhetipovi ne postoje, trebalo bi ih odmah izmisliti, kako bismo od nestajanja sačuvali svoje najveće i najvažnije vrednosti.

⁴ Potvrdu za postojanje arhetipova nalazimo u njihovim transpersonalnim manifestacijama: mitovima, bajkama, snovima, stvaralaštvu, aktivnoj imaginaciji, sumanutim idejama i halucinacijama.

Čovek mora biti svestan sveta arhetipova, svejedno da li ih razume ili ne, jer u njima je on još uvek deo Prirode i povezan sa svojim korenima.⁵

Međutim, kao što tvrdi Mari Luiz fon Franc, mi smo još uvek daleko od razumevanja nesvesnog i arhetipova – tog dinamičkog nukleusa psihe – i svega što se pod tim podrazumeva. Za sada samo vidimo da arhetipovi snažno utiču na pojedinca, oblikujući njegove emocije, njegov etički i duhovni nazor o svetu; oni deluje na međuljudske odnose, na stvaralaštvo i time na čitavu sudbinu čoveka. Arhetipovi deluju kao stvaralačke i razorne snage u našem duhu – stvaralačke, kada nadahnjuju čoveka novim idejama; razorne, kad se te iste ideje fiksiraju u svesne predrasude, što sprečava nova otkrića. Stoga svaki arhetipski simbol, kao i simbol uopšte, poseduje i pozitivne i negativne aspekte.

Ipak, „čovek se ne sme ni jednog trenutka predati iluziji da se arhetip napokon može *potpuno*⁶ objasniti i time razrešiti. Čak i najbolji pokušaj tumačenja nije ništa drugo do, više ili manje, uspešan prevod u jedan drugi jezik slika“ (Jung).⁷

⁵ „Mi, doduše, zamišljamo da nam nešto što ne shvatamo, ne može ni pomoći. Ovo, međutim, ni u kom slučaju nije uvek tako. Čovek retko shvata samo glavom, a najmanje ukoliko je primitivan čovek. Zahvaljujuću svojoj numinoznosti mit ima direktno dejstvo na nesvesno, svejedno da li će on biti svesno shvaćen ili ne“ (Jung). Pri tome mitovi predstavljaju jedan od vidova ispoljavanja arhetipova, sadržanih u kolektivnom nesvesnom.

⁶ Sva podvlačenja u ovoj monografiji, ukoliko nije drugačije naznačeno, I.N.

⁷ Po Jungovom mišljenju postoji onoliko arhetipova koliko ima tipičnih situacija u životu, pa kada bi pokušali da sastavimo listu arhetipova ona bi bila nepregledna, kao što je i broj tipičnih životnih situacija nepregledan. Ali, čak i kada bismo u tome uspešli, i potom tu listu naučili napamet, to nam ne bi bilo od velike pomoći.

Zato možemo reći da ukoliko arhetipovi snažno utiču na čoveka, kao što je to bio slučaj, recimo, sa Nikolom Teslom ili Leonardom da Vinčijem⁸, onda ličnost i stvaralaštvo takvih pojedinaca treba posmatrati primarno u svetlu arhetipske psihologije. Naravno, to ne znači zanemarivanje ličnog, koje takođe igra značajnu ulogu u psihodinamici i stvaralačkom procesu kreativnih ličnosti.

Stoga treba istaći da „lična psihologija stvaraoaca pomaže da se *ponešto* objasni u njegovom delu, ali ona ne može da objasni i samo delo sa uspehom. Jer, onda bi se stvaralaštvo otkrilo samo kao puki *simptom*, što delu ne bi išlo u prilog, niti bi doprinelo njegovoj slavi“ (Jung). To je osnovni razlog zbog čega su eseji u ovoj monografiji obrađeni u svetlu analitičke psihologije Karla Gustava Junga. Jer, da su, recimo, molitve Isidore Sekulić u Topčiderskoj crkvi ili njen saputnik *Bure*, sagledani isključivo sa stanovišta lične psihologije, potpuno bi bilo zanemareno ono što je u njima arhetipsko, odnosno nadlično, a što im daje arhetipsku veličinu i dubinu.

Treba istaći da su Jungovi pojmovi – u prvom redu kolektivno nesvesno i arhetipovi – i na području prirodnih nauka neočekivano otvorili nove mogućnosti gledanja na stvari. Prema rečima M. L. fon Franc, otkriće nesvesnog nije proširilo samo naš celokupni nazor o svetu, već ga je i udvostručilo.⁹ Zato se uvek treba pitati da li je neka pojava

⁸ Erih Nojman, jedan od najznačajnijih Jungovih učenika i saradnika, sagledao je Leonardov odnos prema majci, kao i stvaralaštvo Henrija Mura u svetlu Jungove analitičke psihologije.

⁹ U predgovoru svojoj knjizi *Mefistofeles i Andrigin* (1960), Mirča Elijade ističe da bi se „otkriće nesvesnog moglo po svom značaju uporediti s pomorskim otkrićima renesanse i sa astronomskim otkrićima koja su usledila po pronalasku teleskopa. Naime, svako od tih otkrića iznelo je na svetlost dana svetove za koje se dotle nije znalo čak ni da postoje. Svako je izvršilo

svesna ili nesvesna, kao i da li je „stvarna“ spoljašnja pojava shvaćena uz pomoć svesnih ili nesvesnih sredstava.

Pri tome se snažne sile nesvesnog ne javljaju samo u kliničkoj građi, nego i u mitološkim, religioznim, umetničkim, naučnim i svim ostalim delima kulture kojima se čovek izražava. To nam ukazuje na ogromni značaj nesvesnog za razumevanje čoveka i njegovog stvaralaštva, uključujući tu i individualno i kolektivno i familijarno nesvesno, koji zajedno grade nesvesni deo ličnosti.

Potvrdu za to naći ćemo i u ovoj knjizi dubinsko-psiholoških eseja, koja predstavlja prvu knjigu te vrste kod nas, eseja od kojih su se neki već pojavili u različitim kontekstima i bili napisani u različitim periodima, zbog čega su neka ponavljanja bila neizbežna.

Beograd,
Jul, 2011

Ivan Nastović

neku vrstu 'reza', razbijajući tradicionalnu sliku sveta i otkrivajući strukturu jednog dotad nezamislivog univerzuma. (...) Kad je Jung otkrio postojanje kolektivnog nesvesnog, istraživanje drevnih riznica – mitova, simbola, slika arhajskog čovečanstva – počelo je da liči na okeanografske i speleološke tehnike. Kao što su ronjenje u morske dubine ili istraživanje pećina otkrili elementarne organizme, odavno iščezle s lica Zemlje, analize su izvukle na površinu dubinske oblike psihičkog života, koji su ranije bili nedostupni proučavanju. Speleologija je stavila biologima na raspolaganje tercijarne, pa čak i sekundarne organizme, primitivne zoomorfne oblike koji *nisu podložni fosilizaciji*, to jest, oblike koji su netragom iščezli sa Zemljine površine. Otkrićem 'živih fosila' speleologija je znatno unapredila poznavanje drevnih modaliteta života. Na isti način arhajski modaliteti psihičkog života, koji su se sačuvali u tminama nesvesnog, postali su dostupni proučavanju zahvaljujući tehnikama koje je izgradila dubinska psihologija“.

Shodno tome, Jung je s pravom isticao da je za njega „bavljenje pitanjem nesvesnog od životnog značaja, jer se tu radi o duhovnom biti ili ne biti“.